

კიკნაძე 2001: კიკნაძე ზ. *ქართული ხალხური ეპოსი*. თბილისი: გამომცემლობა „ლოგოს პრესი“, 2001.

შოტლამდიური ლეგენდა: შოტლამდიური ლეგენდა <http://genia.ge/?p=32149>

ჩიქოვანი 1972: ჩიქოვანი მ. *ქართული ხალხური პოეზია*. ტ. I. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1972 .

ჩოლოყაშვილი 2019: ჩოლოყაშვილი რ. (რედაქტორი) *1836-1937 წლების რუსულ პრესაში გამოქვეყნებული ქართული ფოლკლორული მასალის შესწავლა*. თბილისი: 2019.

ხალხური სიბრძნე 1964: *ხალხური სიბრძნე*. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“, 1964.

ხონელი 1890: ხონელი ი. „*ორი ინგილოური ლეგენდა*“, HO, 1890, №2250.

Naira Bepievi

Georgia, Tbilisi

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Myth and Ritual in Ossetian Folklore

The Ossetian mythological world is quite diverse and specific. The Ossetian mythological sphere implies, on the one hand, involvement in the process of the beginning, creation and formation of the universe (“Legends of the Tsarsiat”), and on the other hand, those cult and ritual processes of cosmic creatures and individual temples or deities equated with them that are known for many individual characteristics along with common ones (Nart Saga, Ossetian myths).

Ossetian is represented in mythology by rituals and ceremonies dedicated to individual deities. Especially a lot of rituals are associated with the names of the Mother of God (Mad Mairam), Vastirj (St. George), Safa (hearth deity), Vatsila (St. Elijah), Avsati (patron of animals) and other deities. Ossetians know Donbedtir, Tutir or other deities through the various mythology stories. Certain rituals have been preserved in their name, which generally express something in common with Caucasian mythology. However, they are more individual and specific.

Key Words: Ossetian Folklore, Myth, Ritual.

ნაირა ზეპიევი

თბილისი, საქართველო

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მითი და რიტუალი ოსურ ფოლკლორში

ოსური ფოლკლორი მდიდარია მითებით, ლეგენდებით, რომლებიც უხსოვარი დროის ანაბეჭდებს წარმოადგენენ. ამდენად, მათში მრავლადაა დღეისათვის თითქოს გამოგონილი, შეუცნობელი წარმოდგენები არანამდვილი, ირეალური სამყაროს შესახებ. მითი ძირითადად ასახავს ადამიანთა დამოკიდებულებას ამა თუ იმ მოვლენისადმი, საგნისადმი, უფრო ვრცლად კი – სამყაროსადმი. ზოგადად, „მითი მოგვითხრობს იმის შესახებ, თუ ზებუნებრივ არსებათა საგმირო საქმეების წყალობით როგორ იქცა რეალობა არსებობად, იქნება ეს საყოველთაო რეალობა, კოსმოსი თუ მისი რომელიმე ერთი ფრაგმენტი, კუნძული, მცენარის ჯიში, ადამიანთა ქცევა თუ ინსტიტუტი, მაშასადამე, თხრობა ყოველთვის რაღაცის „შექმნას“ გულისხმობს“ (ელიადე 2009: 10).

მითებთან დაკავშირებულია გარკვეული რიტუალი, რომელიც მის არსს, მის დანიშნულებას, მის მიზანს თავისებურად წარმოადგენს. როგორც აღნიშნავენ, „მითის მთავარი დანიშნულებაა წარმოაჩინოს ყველა რიტუალი და უმნიშვნელოვანესი ადამიანური ქმედების სანიმუშო მოდელები: იქნება ეს კვება თუ ქორწინება, მუშაობა თუ აღზრდა, ხელოვნება თუ სიბრძნის დაუფლება. ამ კონცეფციას დიდი მნიშვნელობა აქვს არქაული და ტრადიციული საზოგადოებების ადამიანის შესაცნობად“ (ელიადე 2009: 12). უმთავრესად კი, მითებსა და რიტუალებს დიდი მნიშვნელობა აქვს სამყაროსთან და მის საგნებსა და მოვლენებთან დამოკიდებულების შესამუშავებლად.

უნდა აღინიშნოს, რომ მითსა და რიტუალს ყოველთვის ერთნაირად არ აღიქვამდნენ. განსხვავებაა ძველ წარმოდგენებსა და თანამედროვე ახსნას შორის. ძირითადად კი, თვალსაზრისი მათ შესახებ მხოლოდ დროის განზომილებით კი არ იცვლება, არამედ, უმთავრესად იმ ახლადწარმოქმნილი შეხედულებების მიხედვით, რომელიც ამა თუ იმ დროში წარმოიქმნება: „დასავლეთ ევროპის მეცნიერები ტერმინ „მითს“, „არავს“, „გამონაგონი

ამბავის“ მნიშვნელობით როდი ხმარობენ, მათ ეს სიტყვა აღიქვას, როგორც აღიქვამდნენ მას არქაული საზოგადოებები, ვისთვისაც მითი ნიშნავდა ნამდვილ ამბავს (ელაიადე 2009: 6). ამ სიტყვის სხვადასხვაგვარი გაგება, რასაკვირველია, განსაზღვრავდა დამოკიდებულებასაც იმ მნიშვნელობისადმი, რომელსაც მათი აზრით, „მითი“ მოიცავდა. ეს აღქმა და დამოკიდებულება დროთა ცვლილებასთან ერთად იცვლებოდა. თავდაპირველად „ნამდვილი“, „ჭეშმარიტი“ და „უტყუარი“ ჯერ საეჭვო და მიუღებელ, მოგონილ, შეთხზულ ამბად, მოვლენად გადაიქცა (ეს განსაკუთრებით ეხება ჩვენს ქვეყანაში დროებით დამკვიდრებულ „საბჭოთა“ აზროვნებას), შემდეგ კი ამ სიტყვამ ისევ ძველი, ძველებური, თითქმის თავდაპირველი მნიშვნელობა დაიბრუნა.

ნიშანდობლივია, რომ მითებში, რომლებშიც დღეისათვის ძნელად აღსაქმელი, თითქმის შეუცნობელი, იდუმალებით მოცული სამყაროა არეკლილი, შესაბამისად, უცნაური რიტუალებია წარმოდგენილი.

ოსური მითოლოგიური სამყარო საკმაოდ მრავალფეროვანი და სპეციფიკურია. ოსურ მითოსურ არეალში მოიაზრება, ერთი მხრივ, სამყაროს დასაბამის, მისი შექმნისა და ფორმირების პროცესში ჩართულობა (ცარციათების თქმულებები), მეორე მხრივ, კოსმიური არსებებისა და მათთან გათანაბრებული ცალკეული სალოცავებისა თუ ღვთაებების ის საკულტო და სარიტუალო პროცესები, რომლებიც, ზოგადთან ერთად, მრავალი ინდივიდუალური მახასიათებლით არის ცნობილი (ნართების ეპოსი, ოსური მითები).

საყურადღებოა, რომ ოსურ მითოლოგიაში გვხვდება სწორედ „შექმნასთან“ დაკავშირებული მითები (ცარციათების თქმულებები), სწორედ კოსმოგონიური მითების ლაიტმოტივია ის რიტუალი, რომელსაც ღმერთი, უზენაესი, ციური ქმნილებების (მზისა და მთვარის) თხოვნით ასრულებს და ქმნის ცოცხალ სამყაროს. სამყაროს შექმნის რიტუალი, თქმულებების მიხედვით, პირველ შემთხვევაში ღმერთისა და კოსმიური სხეულების, მზისა და მთვარის აქტივობით ხორციელდება:

ესაა სამყაროს შექმნის უმარტივესი და ურთულესი რიტუალი. ეს რიტუალი პროზაულ ვარიანტთან ერთად, პოეტურად არსებობს (ოსური თქმულებები 2009: 12-20). პოეტური ვარიან-

ტით, აქ მთავარ როლში, ანუ ამ რიტუალისთვის იმპულსის მიმცემი, მზეა (რა თქმა უნდა, მასთან ერთად არის მთვარეც). მზე სამი სურვილის შესრულებას სთხოვს ღმერთს: სამყაროს შექმნის რიტუალი ერთდროულად კი არა, ეტაპობრივად ხდება. და ეს რიტუალები სამივეჯერ უფლის მიერ სრულდება: „ღმერთმა დაუმახა თავის შიკრიკს, მას მოატანიხა დედამიწიდან მიწა, ღმერთმა ცეცხლში გამოწვა, მიწაზე გადმოყარა გუნდა-გუნდად. გაჩნდნენ ცხოველები, ქვემძრომები, მცოცავები – გაივსო დედამიწა უცხო არსებებით (ოსური თქმულებები 2009: 18).

ცოტა ხანში, მზის მეორე სურვილის შესაბამისი ახლა სხვა რიტუალია შესრულებული, ისევ ღმერთია შემოქმედი: „ღმერთი თავის შიკრიკს გზავნის, დედამიწიდან სველი მიწა მოატანიხა, აიღო თვითონ, ყველაფერს თვითონ ქმნის, თვითონ ამზადებს, ყველანაირ ბოსტნეულსა და ხილს აკეთებს, ისვრის დედამიწისკენ. გაჩნდა ხილი, ბოსტნეული“ (ოსური თქმულებები 2009: 19).

ამ ყველაფერს მზე იწონებს, მაგრამ იგი გრძნობს, რომ სამყარო მაინც არაა სრულყოფილი და ღმერთს მიმართავს; „ყველაფერი ძალიან კარგია, ყველაფერი გამოგვადგება, მაგრამ ერთმანეთს დაჭამენ, ქვეყნიერებას სულელებივით დააქცევენ. შექმენი ახალი სულიერი დედამიწაზე: ყველაზე მცოდნე, ყველაზე დიდი უფლებების მქონე“ (ოსური თქმულებები 2009: 19).

ღმერთი მზეს მესამე სურვილსაც უსრულებს. ისევ რიტუალი: „ღმერთი იბარებს თავის შიკრიკს და ეუბნება: – წადი და დედამიწიდან მომიტანე კლდის ქანები, გუნდა და წყალი. შიკრიკმა მოიტანა, მოართვა ღმერთს. ღმერთმა გუნდას წყალი დაასხა, კლდის ქანები შეურია, მათრახი გადაუჭირა და დედამიწაზე ჩამოაგდო. ბრძანა ღმერთმა: – იქეც სულიერად! მინარევები სისხლად, ხორცად და ძვლებად იქცა. მერე ფეხზე დადგა.

სიარული დაიწყო, ირგვლივ მიმოიხედა, გაიარ-გამოიარა, ქვეყანა მოეწონა“ (ოსური თქმულებები 2009: 20).

ცარციათების თქმულებებში, პირველმოვლენილი ადამიანი ასრულებს რიტუალს, რომლის შედეგად ქმნის ცეცხლს. ეს დეტალი თითქოს შეუმჩნეველი ხდება იმ დიდი და მასშტაბური მოვლენების ფონზე, რომელიც სამყაროს სულდგმულთა და შემდეგ ადამიანის შექმნას უძღვის წინ, არადა სწორედ ეს რიტუალი

წარმოადგენს ცეცხლის გაჩენასთან და ადამიანის კვებასთან (ხორცის შეწვა) დაკავშირებულ პირველ რიტუალს, რომელსაც ამჟვეყნად ღმერთის წყალობით შექმნილი და მოვლენილი პირველი ადამიანი, ცარძოი, ასრულებს.

ოსურ მითოლოგიაში უფრო ხშირად ცალკეული ღვთაებებისადმი მიძღვნილ რიტუალები და წესჩვეულებებია წარმოდგენილი. განსაკუთრებით მრავალი რიტუალია დაკავშირებული ღვთისმშობლის (მად მადრამის), ვასთირჯის (წმინდა გიორგის), საფას (კერიის ღვთაება), ვაცილას (წმ. ელიას), ავსათისა (ცხოველთა მფარველის) და სხვა ღვთაებების სახელზე. სხვადასხვა მითოლოგიური თქმულებით იცნობენ ოსები დონბედთირს, თუთირსა თუ სხვა ღვთაებებს. მათ სახელზე შექმნილი მითები და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი რიტუალი კავკასიურ მითოლოგიასთანაც ამჟღავნებს საერთოს. თუმცა მათში ინდივიდუალური და სპეციფიკური უფრო მეტია. ეს ყველაფერი კი იმას, რასაც ნართების ცხოვრება ჰქვია, ავსებს, ამრავალფეროვნებს და აკეთილშობილებს; ამდიდრებს ძალიან მნიშვნელოვანი, მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ეთნიკურად სპეციფიკური და ეთნიკურად ტიპოლოგიური ნიუანსებით. ის სპეციფიკური შტრიხები, რომლებიც ჩაქსოვილია ნართების ყოველდღიურ ყოფაში, მათი ცხოვრების განმსაზღვრელია უამრავი ნიუანსით: ქუვდის რიტუალური სპეციფიკა; აღდავის მორალურ-ფილოსოფიური აღქმა-გააზრება; ნიხასის წესების საყოველთაო დაუწერელი წეს-კანონები, ხათან-ის სალაშქრო-სათარემო-სახეტილო-სამოგზაურო-საალაფო ნიუანსები, ფარწში ჩაქსოვილი მშვიდობის, სიკეთის, ბარაქისა და ყველაფერი საუკეთესოს მრავალმნიშვნელობის მატარებელი, „მე შენი სტუმარი ვარ“ მაგიური ძალის სიტყვები, რომელიც მოსისხლესაც შეგაფარებინებს და დაგაცვევინებს; სტუმართან თუ მასპინძელთან მისაგებებელი სიტყვის ხიბლი და ტევადობა და სხვა მრავალი, რომელთა განმარტებებზე ცალ-ცალკე შრომები შეიძლება დაიწეროს. თითოეულ წესთან და ტარდიციასთან დაკავშირებულია გარკვეული რიტუალი, რომლითაც ხელმძღვანელობს თითოეული ნართი და მთელი მისი ცხოვრების მანძილზე მას არა აქვს უფლება დაარღვიოს ან შეცვალოს.

დაუწერელია, მაგრამ უაღრესად მყარია, ოსური საზოგადოების მმართველ თავყრილობაში, ნიხასში (რომელშიც ამ სიტყ-

ვებს თავისი მაგიური ძალა აქვთ) დამკვიდრებული ნართების, ოსთა უძველესი წინაპრების, უმთავრესი ზნეობრივი კოდექსი.

ნართების მითები და მასთან დაკავშირებული რიტუალები მათი ცხოვრებისეული სიბრძნეა, ცხოვრებისეული გამოცდილება და მათს ენაში, ყოფაში, კულტურაში, ფოლკლორშია ჩაქსოვილი და ნართის ცხოვრებასთან შეხორცებული. ამ სიბრძნეს აქვს თავისი მაგიური ძალა, რომელიც ამ მრავალმნიშვნელოვან სიტყვებსა და ფრაზებშია ჩაქსოვილი, მრავალ მითსა თუ რიტუალშია გარდასახული.

ოსური მითოლოგიაში უფრო ხშირად ცალკეული ღვთაებებისადმი მიძღვნილ რიტუალები და წესჩვეულებებია წარმოდგენილი. განსაკუთრებით მრავალი რიტუალია დაკავშირებული ღვთისმშობლის (მად მადრამის), ვასთირჯის (წმინდა გიორგის), საფას (კერიის ღვთაება), ვაცილას (წმ. ელიას), ავსათისა (ცხოველთა მფარველის) და სხვა ღვთებების სახელზე. სხვადასხვა მითოლოგიური თქმულებით იცნობენ ოსები დონბედთირს, თუთირსა თუ სხვა ღვთაებებს. მათ სახელზე შექმნილი მითები და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი რიტუალი კავკასიურ მითოლოგიასთანაც ამჟღავნებს საერთოს. თუმცა მათში ინდივიდუალური და სპეციფიკური უფრო მეტია.

ოსურ მითოლოგიაში ღვთისმშობლის (მად მადრამის) სახელთან დაკავშირებული მითი და რიტუალი უამრავია. ბევრგან იყო მისი სალოცავი – ვერტიკალურად დაყუდებული წმინდა ქვა. მასთან მიჰყავდათ ახალდაბადებული ბავშვი (განსაკუთრებით გოგონა), გასათხოვარი გოგონა, ახალგათხოვილი: „ქორწილიდან რამდენიმე დღეში სალოცავად მიჰყავდათ პატარძალი. ქვასთან მიახლოების დროს უმცროსი ასაკის ბიჭები მას კენჭებს ესროდნენ და თან იძახდნენ: „იმდენი ვაჟი, რამდენიც აქ კენჭია და ერთი ცისფერთვალეა გოგო მიეცი, მადრამ, ჩვენს პატარძალს“. წმინდა ქვასთან პატარძალს სარტყელს შეხსნიდნენ, მკერდზე ერთ ღილს ააწყვეტდნენ და სხვა მაგიური ხასიათის რიტუალებს ასრულებდნენ. აღნიშნულ ქვასთან მიჰყავდათ უშვილო და ის ქალები, რომლებსაც მხოლოდ გოგოები უჩნდებოდათ და სათანადო მსხვერპლშეწირვასთან ერთად მადი მადრამს ვაჟების „გამოგზავნას“ ევედრებოდნენ, ხოლო ახალმოდგინებულები მადლობას უხდიდნენ. აქვე უნდა ითქვას, რომ პარასკევს ანუ

მარიამის დღეს ოსი ქალები არავითარ შემთხვევაში საკერავს ხელს არ მოჰკიდებდნენ. მად მამარიამის კულტი ღვისმშობლის თაყვანისცემასთან არის დაკავშირებული“ (ანთელავა 2017: 438).

საინტერესოა, რომ ლაგოდეხის რაიონის სოფელ ხეჩილში, მომადლო მთაზე, დღესაც არის ორი სალოცავი, ორი ადგილი, სადაც გვერდიგვერდ აწყვია წმინდა ქვები, ერთი ვასთირჯის სალოცავიდან (ჯავიდან), მეორე – მარიამ ღვთიშობლის სალოცავიდან (ესეც ჯავიდან) ჩამოტანილი. გადმოცემით, როდესაც აქ ოსები ჩამოსახლებულან, თავინთი ადრინდელი საცხოვრებელი ადგილიდან, სადაც ეს სალოცავები დღესაც არის, ეს ქვები წამოუღიათ და ვასთირჯისა და მარიამობის დღესასწაულის დროს მათ დღესასწაულებს იქ აღნიშნავენ. მამაკაცები ვასთირჯის სალოცავს უვლიან გარშემო და ლოცულობენ, ქალები წმ. მარიამის სალოცავთან ასრულებენ რიტუალს (თავიანთი მიტანილი ზღვენით – ტაბაკზე (ხონჩაზე) დაწყობილი სამი ხაჭაპურით, სასმელითა და დაკლული ქათმით ან – სალოცავისათვის დაკლული სხვა საკლავის ხორციით. მამაკაცებიცა და ქალებიც სანთლებს ანთებენ და ლოცულობენ. შემდეგ ერთ საერთო სუფრასთან იკრიბებიან და იქ აღნიშნავენ ამ დღესასწაულებს.

ყველაზე ხშირად შეხვედებით ვასთირჯის, მამაკაცთა და მგზავრთა მფარველი ღვთაების (წმინდა გიორგის სანკრიტიზებული სახე) სალოცავს. ოსების წარმოდგენით, ესაა ყველაზე განსაკუთრებული სიძლიერის ღვთაება, რომელიც მათი მფარველია და გამაძლიერებელი. ამდენად, მას დიდად პატივსა სცემენ და მასთან დაკავშირებული რიტუალებიც საგანგებოა.

ვასთირჯის საგანგებოდ მიიჩნევენ მამაკაცთა მფარველ ღვთაებად. ქალებს ეკრძალებოდათ მისი სახელის ხსენება. მის სალოცავშიც მხოლოდ კაცები შედიოდნენ. ის მიაჩნიათ უშუალო შუამავლად ადამიანებსა და ღმერთს შორის. ის არის „მგზავრთა, მეომართა, უქონელთა და ავადმყოფთა მფარველი, აგრარული ფუნქციის მატარებელი ღვთაება (ადამიანებს ზეციდან ჩამოუტანა კავი და ასწავლა ხენა); წარმოდგენილი ჰყავთ, როგორც თეთრნაზადმოსხმული და თეთრ ცხენზე ამხედრებული მეომარი (შდრ. წმ. გიორგის ქრისტიანული იკონოგრაფია) (ანთელავა 2017: 293). ვასთირჯის მიმართავს ოსი ყველანაირი გაჭირვების დროს და მიაჩნია, რომ იგი ყოველთვის მისი დამცველი და მფარველია.

მრავალი რიტუალი და სიმღერაა მის სახელზე შექმნილი. მაგ., „ვასთირჯის სიმღერა“ (ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 25) და სხვ.

ძალიან საინტერესოა წმინდა ელია (წმინდა ილია წინასწარმეტყველის – ავდრის, წვიმის, ჭექა-ქუხილის, მარცვლეულის – მოსავლის მფარველის, მას ვაცილასაც უწოდებენ), რომელსაც თითქმის მთელ კავკასიაში (ქართველები, ოსები, ვაინახები, ადიღები, აფხაზები) იცნობენ. მრავლადაა მის სახელთან დაკავშირებული რიტუალები. ვაც (წმინდა) ილა (ილია), იგივე ილია/ელია, ასევე განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობდა ოსებში. მის პატივსაცემად გამართულ დღესაწაულზე განსაკუთრებული მზადება იყო. მასში ქალებიც მონაწილეობდნენ. ყველა ოჯახში იკვლებოდა საკლავი, იხარშებოდა ზლომად ლუდი. ამ დღისით საგანგებოდ ემზადებოდა „ეკლესიის კაცი“, რომელიც სამ დღეს რძეში ბანაობდა, შემდეგ მიდიოდა სალოცავში და მაგიურ ქმედებებს ასრულებდა, ღამეს იქ ათევდა და დებდა თასით ლუდს ვაცილასათვის. ამ საგანგებო მაგიურ რიტუალზე იყო ბევრი რამ დამოკიდებული, კარგი მოსავალი და ა. შ. დღესაწაული ძალიან მასშტაბური ტარდებოდა (კალოევი 1971: 243).

რიტუალებს, მიძღვნილს ელიასადმი, სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვაგვარად ასრულებდნენ. ერთ-ერთი რიტუალი მეხდაცემულთან შესასრულებელი რიტუალია. საერთოდ, მეხდაცემულს საერთო სასაფლაოზე არ კრძალავდნენ. რიტუალი კი ასეთი იყო: „მეხნაკრავის გარშემო მისი ნათესავები და თანასოფლელები წრეს შეკრავდნენ და სამი დღის (ზოგჯერ რვა დღის) განმავლობაში საწესო საფერხულო სიმღერას („ცოფფაი“) ასრულებდნენ, იმ იმედით, რომ ვაცილა მკვდარს გააცოცხლებდა (ვაცილას შიშით მიცვალებულს არ ტიროდნენ). აღნიშნული დროის გასვლის შემდეგ ცხედარს სკამზე დასვამდნენ და იარაღთან და სხვა ნივთებთან ერთად იმ ადგილზე დამარხავდნენ, სადაც მეხმა დაარტყა. ჭირისუფალი სამი დღის მანძილზე საფლავს დარაჯობდა, რათა გაცოცხლების შემთხვევაში მკვდარს სამარიდან ამოსვლაში მიშველებოდნენ. თუ მეხნაკრავი მიცვალებულის დასაფლავების შემდეგ ხშირ წვიმებს დაიჭერდა, ჩათვლიდნენ, რომ ვაცილა განრისხებული იყო; ამოთხრიდნენ მკვდრის გვამს, ურემზე მოათავსებდნენ და ხარებს გარეკავდნენ; სადაც ურემი გაჩერდებოდა,

იქ დაკრძალავდნენ (ასე იქცეოდნენ ნებისმიერ საგანზე მეხის დაცემის შემთხვევაში)“ (ანთელავა 2017:).

ამინდის ღვთაებებთან დაკავშირებით, სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახის რიტუალებს ასრულებდნენ. ზოგან მხოლოდ ქალები იკრიბებოდნენ. ჩამოივლიდნენ სოფელს სიმღერა-სიმღერით (ტექსტი, უმთავრესად, ღვთაებას ეძღვნებოდა), შესთხოვდნენ წვიმას, ევედრებოდნენ მოელო მოწყალება და მოსავალი გვალვით განადგურებისაგან ეხსნა, შემდეგ მიდიოდნენ მდინარესთან და ერთ-ერთ ქალს მდინარეში ჩააგდებდნენ, თან წყალს ასხამდნენ. ეს რიტუალი ხშირად უმართლებდათ და ისინიც კმაყოფილები, რომ ცისნამი ეღირსათ, ისევ ლოცვას ადავლენდნენ, ღვთაების სახელზე:

არა მარტო ოსურ მითოლოგიაში, არამედ ზოგადად, კავკასიაში იყო გავრცელებული ამინდის მფარველი ღვთაების პატივისცემა: „მთელ კავკასიაში იყო გავრცელებული წარმოდგენები ღმერთსა და ადამიანს შორის შუამავალი ღვთაებების შესახებ, რომლებიც გამოსთხოვდნენ ხოლმე ღმერთს ადამიანთათვის სასურველ ამინდს. რიტუალების დროს ამ ღვთაებების პატივსაცემად ქალები სოფელში მორთული თოჯინებით დადიოდნენ, რომელთაც წყლით რწყავდნენ, ხოლო ცერემონიის დასრულების შემდეგ მდინარეში ყრიდნენ ხოლმე (ანთელავა 2017). ითვლებოდა, რომ ეს მსვლელობები შეაჩერებდა გვალვას და კოკისპირულ წვიმებს“ ან პირიქით, გვალვის დროს მოუველენდა მათ წვიმას.

არა მარტო ოსურ მითებში, კავკასიაში გავრცელებული იყო მეხისაგან მოკლული ადამიანის პატივისცემით დაკრძალვა.

ამჟამად ელიას სახელობის სალოცავთან იკრიბებიან, კლავენ საკლავს (ხარს, თხას, ცხვარს, ან ქათამს), ამწყალოებენ, სანთელს ანთებენ, ლოცულობენ, რიტუალიდან, უმეტესად, სალოცავის გარშემო ძღვენის შემოტარებით, ლოცვითა და სანთლის ანთებით შემოიფარგლება. ისინი შესთხოვენ მოსავლის ბარაქიანობას, ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობას. ამ სალოცავთან საგანგებოდ გვალვის დროს წარმოსათქმელ ლოცვებსაც ადავლენენ, რათა მოიღოს მოწყალება წმინდა ელიამ, წვიმა მოავლინოს და გვალვისაგან იხსნას მოსავალი. მას ჯანმრთელობასა და ოჯახის კეთილდღეობასაც შესთხოვენ, ასევე - ავადმყოფობისაგან განკურნებას.

საქართველოში მრავალ ადგილასაა წმინდა ელიას სალოცავი. ზნაურის რაიონში, სოფელ ფატკინეთსა და ბალთას შორის ერთ-ერთ მომადლო გორაკზეა აშენებული სალოცავი, დედოფლისწყაროში მაღალ მთაზეა აშენებული წმ. ელიას სალოცავი, ხოლო გურჯაანში, სოფ. ყიტაანში (სადაც უმეტესად ოსები სახლობდნენ) უზარმაზარი ხეა ელიას სახელზე სალოცავი. მის გვერდით შედარებით ახალგაზრდა ხე ასევე ითვლება ელიას სალოცავად. იქ მიდიან ადგილობრივი მცხოვრებნი და დღესასწაულზე ჩამოსული ამ სოფლიდან მიგრირებული ადამიანები, თავიანთი ძღვენით, ანთებენ სანთლებს, ლოცულობენ და შემდეგ სუფრასთან იკრიბებიან ამ დღის აღსანიშნავად.

ოსურ ფოლკლორში განსაკუთრებულად პატივსა სცემენ მიცვალებულს. დაკრძალვა ყოველთვის გამორჩეულია რიტუალებითაც და ზოგადადაც. „ქართულ და ოსურ მითოსში მიცვალებულის სულთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები საგანგებოდაა წარმოჩენილი. ეს წარმოდგენები წინარექრისტიანული ხანისაა და არქაულობის ნიშანი მკვეთრად აჩნევია“ (ბეჰიევი 2008: 82-90). ცხენშეწირვა ოსურ მითოლოგიაში ერთ-ერთი ცნობილი რიტუალია. თუ მიცვალებულს ცხენი არ ჰყავდა, მაშინ დაკრძალვის დღეს მის ახლობლებს სთხოვდნენ ან ყიდულობდნენ, ან მეგობრები ჩუქნიდნენ. იყო შემთხვევები, როცა ცოლის ახლობლები მიუყვანდნენ ხოლმე შესაწირ ცხენს (კოკოევა 2016: 78). სწორედ ასეთი შემთხვევაა აღწერილი ლექსში „ცხენშეწირვა“ (ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 46).

კარგი კაცი იყო და მოკვდა –
კარგი ცხენი უნდა შევწიროთო,
მის საკადრის ვერსად მიაგნეს,
თერქ-თურქის რემაშიც ათვალიერეს,
მარცხნივაც ეძებდნენ,
მარჯვნივაც ჩხრეკდნენ,
მის საკადრის ვერსად მიაგნეს.

(ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 46)

რეალური ამბავი, კარგი კაცის გარდაცვალება, უცბად ეხვევა მითოსურ სამოსელში: მის საკადრის ცხენს საგანგებოდ ეძებენ და ისინი ასეთ ცხენს მხოლოდ ზეცაში პოულობენ:

ცაში, ყვითელი კლდის ძირას,
ვასთირჯის, დიდება მის სახელს, –
სამი რაში ჰყავს:
აქეთა რომელიცაა, ხელს ნუ ახლებ,
იკბინება,
იქითასაც ნუ წამოიყვან,
წიხლი იცის,
შუაში მდგარი აირჩიე,
ზეცას მიჰგვარე ქურდალაგონს,
ფოლადის ნალებს გამოუწრობს,
ფოლადის ლურსმით დაგიჭდავს,
მზის ვაჟი უნაგირს გაჩუქებს,
მთვარისა – აღვირ-მოსართავს.

(ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 47)

ასე საგანგებოდ მორთული ცხენი უნდა შესწირონ მიცვა-
ლებულს, რომელსაც ის საიქიოშიც თან უნდა ახლდეს.

როგორც აღნიშნავენ, ასეთ ცხენს საგანგებოდ რთავდნენ:
„დაადგამდნენ ძვირფას უნაგირს, მორთავდნენ მიძივებითა და
ფერად-ფერადი ბაფთებით, უნაგირზე ამაგრებდნენ იარაღს, ტან-
საცმელს, თთქოს მხედარი შორს სამოგზაუროდ მიემართებოდა“
(კოკოევა 2016: 78)... ზედ შავი ნაჭერი ეფარა, გლოვის ნიშნად.
ცხენის შეწირვამდე მიცვალებულის ახლობლები, ნათესავები, მე-
გობრები უნაგირზე აწყობდნენ საჩუქრებს (წინდებს და სხვ.) თან
ამატებდნენ სიტყვებს: ეს ჩემგან საჩუქრად გქონდეს. შემწირველ-
თა რწმენით, თუ ამ სიტყვებს არ იტყოდნენ, არ ჩაითვლებოდა
საჩუქრად და საიქიოში მიმავალს, ეს ვალად ედებოდა, და იქიდან
უნდა გადაეხადა.

ცხენის შემწირველი მოხუცი ასე მიმართავდა მიცვალე-
ბულს: „ისინი შენ გგუქნიან და შენ აღარ მოგიხდება ამისი გადახ-
და, ამაზე აქ დარჩენილი შენიანები იზრუნებენ (კოკოევა 2016: 78).
ამის შემდეგ ცხენშემწირველი ცხენს სამჯერ შემოატარებდა მიც-
ვალებულის გარშემო. მას უკან მიჰყვებოდნენ მეუღლე, შვილები
და ახლობლები. ცხენშემწირველი წარმოთქვამდა სიტყვებს: ალა-
ლი იყოს შენთვის, შემოგვიწირავს ისე, როგორც შესწირა ვასთირ-
ჯიმ თავის ვაჟს, ასანს. ზოგჯერ ტექსტი განსხვავებული იყო,

უფრო ვრცელიც, და შინასობრივადაც განვრცობილი. მიცვალებულს საკმაოდ მჭევრმეტყველურად ემშვიდობებოდნენ, საიქიოში მშვიდობით შესვლას უსურვებდნენ: „იქ ბავშვები დაგხვდებიან, ზოგს ქამარი არ ექნება, ზოგს ქუდი.. მთარაიდე ცხენი... ბავშვები მშობლებზე შეგეკითხებიან, უთხარი, მალე მოვლენ-თქო... შემდეგ ისინი მიგიყვანენ ბარასტირთან“ (კოკოევა 2016: 79). ამ რიტუალის შემდეგ სადავეს მიცვალებულს ხელში ჩაუდებენ. მისი მეუღლე მოიჭრის თმის ბოლოებს და მკერდთან დაუდებს, ნიშნად იმისი, რომ ის აღარასდროს გათხოვდებოდა (კოკოევა 2016: 80).

ცხენშეწირვის პოეტურ ვარიანტში საკმაოდ ხანგრძლივია მიცვალებულის საიქიოში მოგზაურობა. ის იმქვეყნიურ მრავალ საოცრებას მოიხილავს, ბოლოს კი ახალმიცვალებულს იქაც ბავშვები შეეგებებიან:

კვლავ ივლი, ივლი,
სამოთხის კარს მიაღწევ ბოლოს,
მოგეგებება ბავშვთა ჯგუფი,
ზოგი ქამარშიქუდგაჩრილი,
სხვა - ხელში ქამრით,
ზოგს ფეხთ ეცმევა ალბათ უკუღმა,
ზოგი მამიკოს დაგიძახებს,
ზოგი - დედიკოს.
უთხარი, მე არც მამა ვარ და
არც დედათქვენი,
მაგრამ ზოგს მაინც მიეფერე,
ზოგიერთს ქუდი შეუსწორე,
ზოგს - ფეხსაცმელი.
ზოგსაც ქამარი შემოარტყი
წელზე ლამაზად.
გაგიჭირდება სამოთხეში შესვლა ძალიან,
მაგრამ იმ ბავშვთა ხათრით მაინც კარს გაგიღებენ,
იქ, სამოთხეში, ბარასტირის გვერდით იქნები.
ღმერთმა გამყოფოს ნათელში და
რაც პატივი გცა ხალხმა,
ისიც ალალი იყოს.

ცხენიც შენთვის შემოგვიწირავს
და როგრც ის აქ ჩვენ გვემსახურა,
შენც გემსახუროს,
ნათელში იყავ!

(ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 51-52)

ამ რიტუალისა და მიცვალებულის დალოცვის შემდეგ, მი-
აჩნდათ, რომ საკადრისად გამოეთხოვნენ, რიტუალი შესრულდა და
ცხენს სწირავდნენ მიცვალებულს.

მიცვალებულის საპატიო გასვენებისათვის ოსურ ფოლ-
კლორში არსებობდა ასევე ხმით ნატირლების რიტუალი. ხმით
ნატირალი ინდივიდუალური ხასიათისაა. მოტირალი თავის
სათქმელს უმთავრესად უშუალოდ ტირილის პროცესში ქმნის.
„ხმით ნატირალს არა აქვს მკაცრი, კანონიკური სტრუქტურა.
მისი არქიტექტონიკის აგებაში ხმით მოტირალი სრულიად თავი-
სუფალია. მას შეუძლია დაიწყოს მიცვალებულის პიროვნების
დასახელებით, მისი სიკვდილის გარემოების (ხსენება), სიკვდი-
ლისა ან მიცვალებულისადმი მიმართვით, დაგვიანებული გაფ-
რთხილებით ან საყვედურით. იგი არაფრით არ არის შეზღუდუ-
ლი, ხმით ნატირალი თავისუფალი შემოქმედების ნაყოფია (აბაევა
2013: 220).

მოთქმა-გოდება აუცილებელი იყო გმირად დაღუპული ვაჟ-
კაცების და ზოგადად, ნებისმიერი მიცვალებულის გაცილების
დროს. „მიცვალებულის გასტუმრების დროს უმთავრესი ადგილი
ეკავა დატირებას, მოთქმას (хъррæт), ღმერთს დაეფარებინა და
ვინმესთვის ცოტა ცრემლი დაეღვარათ... ოსების წარმოდგენით,
რაც უფრო მეტ ცრემლს დაღვრიდნენ, მეტად დაიტირებდნენ, მით
უფრო მოაღბობდნენ მიცვალებულთა განმგებლის – ბარასთირის
გულს, მისი გული ხომ ცრემლებით მოღბება, და საგანგებოდ
საპატიო ადგილს მიუჩენდა ასეთ მიცვალებულს“ (კოკოევა 2016: 46).

ზოგიერთ შემთხვევაში დაკრძალვამდე საფლავის განწმენ-
დის მიზნით იქ ცეცხლს ანთებდნენ. ხოლო დაკრძალვის შემდეგ
მიცვალებულის საფლავთან ახლობლები იკრიბებოდნენ და პირ-
ველ სამ ღამეს იქ ათევდნენ (სამი ოსურში საკრალურ რიცხვად
ითვლება: ნართები თავიანთ თავს სამ ნართებად იხსენიებენ.
აუცილებელი იყო სამი ხაჭაპური, სამი ღამის თევა და ა.შ.), მაგ-
რამ ეს არ იყო ჩვეულებრივი ღამისთევა. აქ აუცილებელი იყო,

სამივე ღამეს ცეცხლი დაენთოთ საფლავზე და ღამე ისე ეთიათ ჭირისუფლებს, ახლობლებს. ზოგიერთთა რწმენით, ეს ხდებოდა იმ მიზნით, რომ მიცვალებულს არ შესცივნიოდა (თუ ზამთარში ან წვიმიან ამინდში ხდებოდა დაკრძალვა). ზოგიერთთა აზრით კი, ამას სხვა დატვირთვა ჰქონდა. ცეცხლის ანთება საფლავზე უკავშირდება მავნე სულების განდევნას. თითქოს პირველ სამ ღამეს ეშმაკები, არაწმინდა სულები ცდილობენ დაეპატრონონ მიცვალებულის სულს. ცეცხლის ანთება ამინებს მათ და განდევნის. უპატრონო მიცვალებულს კი ადვილად დაეპატრონებიან ასეთი სულები. ერთ-ერთ ლექსში მარტოხელა მოთქვამს: „როცა მოკვდები, ვინ მომიტანს შეშას საფლავზე?“ (ჩურსინი 1901: 97).

ოსური ფოლკლორი მეტად მრავალფეროვანია საქორწინო რიტუალებით. მექორწინეების სიმღერა ოსურ ფოლკლორში სხვადასხვაგვარია. ზოგიერთი სიმღერა და რიტუალი ქალის სახლში სრულდება „პატარძლის დედას“ (ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 57-58), ზოგიერთი გზაში (მაცრების მიერ): „მაცრების სიმღერა“ (ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 56-58), სიმღერა „ალაი“ (ანთელავა 2017: 53). ზოგიერთი – ვაჟის სახლში (ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: 59) და ა. შ. ასევე სხვადასხვაგვარია მასთან დაკავშირებული რიტუალიც, სიმღერებიც. ტექსტში ძირითადი ლექსიკაა: მიგყავს, მივდივართ, ამავე დროს, მისამღერში სიტყვებია: კარგი ფეხი ჰქონოდეს (პატარძალს):

მშვიდობა მოდის,
მშვიდობა მოაქვს
მშვიდობა დადგა.
(ძლიევა 2014: 60)

საზოგადოდ, საქორწინო რიტუალები კავკასიის ხალხში მრავალგვარია. ოსურ ფოლკლორში არსებობს ტექსტები, რომელსაც პატარძლის ფატის მოხდის დროს ასრულებენ:

მშვიდობა, მშვიდობა, მშვიდობა,
შვიდი ვაჟი და ერთი ცისფერთავალეა გოგო,
მშვიდობა, მშვიდობა, მშვიდობა,
ქათამივით წიწილებიანი,

მშვიდობა, მშვიდობა, მშვიდობა,
დათვის ბელის მსგავსშვილიანი
მშვიდობა, მშვიდობა, მშვიდობა,
ვაცვივით ძლიერი.
მშვიდობა, მშვიდობა, მშვიდობა,
მუხასავით ფესვებიანი,
მშვიდობა, მშვიდობა, მშვიდობა.
(აბაევა 2013: 137)

ბევრი რიტუალია დაკავშირებული კერიის ჯაჭვთან, გოგონა, რომელიც თხოვდებოდა და მიდიოდა მშობლიური კერიიდან, მიჰყავდათ თავისი ოჯახის კერიასთან, შემოუვლიდა კერიის ჯაჭვს სამჯერ, კერიის ჯაჭვს გასწევდა განზე, ნიშნად იმისი, რომ ის ეთხოვებოდა კერიას, თავის მფარველ ანგელოზებს და გადადიოდა მეუღლის ოჯახში არსებული მფარველი სულების მფარველობის ქვეშ. ქორწილის შემდეგ მეუღლის ოჯახში მისულს მიიყვანდნენ დედაბოძთან, რომელიც წმინდა ადგილად ითვლებოდა და იქ დააყენებდნენ. გადმოცემით, აქაც, მეუღლის ოჯახშიც უნდა სამჯერ შემოევილო კერიის ჯაჭვის გარშემო და თავისკენ მიეზიდა, ნიშნად იმისი, რომ ის იმ დღიდან ითვლებოდა ამ ოჯახის წევრად. დედამთილი თავლით სავსე კოვზს მიართმევდა ახლად დაქორწინებულებს და ამითი მათ სიტკბოს უსურვებდა (ანთელავა 2017: 160-161).

ამრიგად, ოსური ფოლკლორი, ოსი ხალხის ზეპირსიტყვიერება, მათი სულიერი საგანძური სავსეა იმ მითებითა და რიტუალებით, რომელიც მათი მრავალფეროვანი ცხოვრების თანმდევი იყო, ზოგიერთი მათგანი დროთა განმავლობაში მივიწყებას მიეცა, ზოგიერთი კი მათს მეხსიერებას დღემდე შემორჩა და მას დღესაც გულმოდგინედ იცავენ და ასრულებენ. ამ მითებში და რიტუალებში აშკარად იკითხება ის თავისთავადობა და თავისებური დამოკიდებულება სამყაროსადმი, მისი ქმნილებებისადმი, რომელთა წიაღშიც იშვნენ ოსები და იცავენ მათ შექმნის დღიდან დღევანდლობამდე.

დამოწმებანი:

აბაევა 2013: Абаева Ф. О. *Обрядовый свадебный текст Осетии (лексика, семантика, символика)*. Владикавказ: 2013.

ანთელავა 2017: ანთელავა, ნ. *კავკასიის ხალხთა მითები და რიტუალები*. თბილისი: 2017.

ბეპიევი 2009: ბეპიევი, ნ. „ცხენშეწირვის რიტუალი და გმირის სულებში მოგზაურობის სიმბოლიკა ქართულ და ოსურ მითოლოგიაში“. *შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, II საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები*. თბილისი: 2009.

ელიადე 2009: ელიადე, მ. *მითის ასპექტები*. ფრანგულიდან თარგმნეს მზია ბაქრაძემ და ბელა წვერაძემ, რედაქტორი ზ. კვიციანი. თბილისი: 2009.

კალოევი 1971: Калоев Б. *Осетины*. М.: 1971.

კვიციანი 2008: კვიციანი, ზ. *ქართული ფოლკლორი*. თბილისი: 2008.

კოკოევა 2016: Кокоева А. *Этнокультурный феномен прогрессивного обряда у осетин*. Цхинвал: «республика», 2016.

ოსური თქმულებები 2009: *ოსური თქმულებები*. მასალები შეკრიბეს და წიგნი შეადგინეს ნაირა ბეპიევმა და ნინო ჰოპიაშვილმა. თბილისი: 2009.

ოსური ზეპირსიტყვიერება 2005: *ოსური ზეპირსიტყვიერება*. წიგნი შეადგინეს და ქართულ ენაზე თარგმნეს ნ. ბეპიევმა და მ. ცხოვრებოვამ. თბილისი: 2005.

ჩურსინი 1901: Чурсин, Г. *Культ мертвых на Кавказе*. 1901.

ძლიევა 2004: Дзлиева Д. М. *Динамика исторического развития свадебного музыкального фольклора Осетии*. Владикавказ: 2014.

Ana Dolidze

Georgia, Tbilisi

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Dream Making as One of the Characteristics of Modernismas in Georgian Artistic Discourse

The study of the dream phenomenon in Georgian artistic discourse is very important. The function of which in Georgian texts demands special study, as it represents provoking element of narrative structure. The goal of the research is to analyze dreamy visions in Georgian artistic texts with various perspectives; to explore the phenomenon of a dream